

Г. Ш. АКИМБЕКОВА

ҚОҒАМДАҒЫ БЕЙРЕСМИ ЖАСТАР ТОБЫНЫҢ ТІЛІ

Қазіргі жастар тілі тақырыбына көніл аударуымыздың себебі, ол әдістердің қажетті арсеналын игерген, өзінің психологиялық күйін айту үшін тұтынушыларына мүмкіндік береді, өзінің дүниетанымын жетілдіреді. Лексиканың бұл қатпары жастардың ішкі өлеміне айнамен сөуле түсіргендегі болады, оның менталдылығы, қазіргі постиндустриялдық өркениеттің ерекшелігі.

Лингвистикада студенттік социолекті зерттеу барысында ұлken тәжіrbie жинақталғанмен, бірақ қазақ тіл білімінде бұл сала бойынша зерттеулер өз шегіне жете қойған жок. Дуплеттің көптігін терминологияның тәртіпке салу кемшилігі сияқты бағалануы да мүмкін. Ал бұдан кейін сөздікті ашу барысында дуплеттердің сілтемелік әдіс беретінін түсіну қын емес.

Негізінен жargon, арго, сленг синонимдік емес терминдерінің аралық шекарасы араласып кетеді. Осылай орай О. С. Ахманова, Б. Н. Головина-лардың сөздігіндегі анықтамаға назар аударатын болсақ:

«Жаргон – сөйлеу түрлілігі, арнайы сөз, форма, айналымды қолданатын автономды әлеуметтік топтарға қатысты айтылу қатары да тұратын негізгі функция. Жастар жаргоны. Аңшылар жаргоны. Бағдарламашы жаргоны». Одан әрі түсініктеме беретін болсақ: «Жаргон және арго өзінің әлеуметтік функциясындағы интегративті және криптологиялық компоненттердің ара қатынасымен ажыратылатын социолектінің екі жақын түрі». «В жаргоне преобладает первый (выражение принадлежности к группе), а в арго – второй (языковая маскировка) содержания коммуникации». Сөз барысында айтып кететін болсақ, сленг терминің бұл түсініктемеге кірмеген, арго мен сленг терминдердің екі мағыналығын күштейді.

Тағы айта кететін бір жайт «Проблема просторечия до сего времени остается малоисследованной», – деп «Городское просторечие» деп аталатын жинақтың алғы сөзінде айтып өтеді. Бұл жерде ол ен бірінші «просторечие» терминің нақтылап алу қажеттігі туралы айта отырып, «бір жағынан тәмендетілген экспрессияның (бейнеліліктің) стилистикалық жиынтығын қарапайым тіл деп атауға болады, екінші жағынан – бейтарап имманент (бір нәрсеге қарасты), яғни, стилистикалық түрғыдан қарайтын болсақ, әдеби

тілдің нормаларын қажетті шамада менгермеген, әрі аймактықпен қатысы жоқ тұлғаның сөйлеу ерекшелігі дейді. Истің тағы қыындауы орыс тілінің тарихын зерттеуде бұл терминді қолданудың өзіндік дәстүрі бар, соған орай тірі тілдік стихия көтеріліп, ежелгі стандартты тілге және ескі орыс іскерлік жазбасына, көрнекті шіркеуи славян компоненттерімен әдеби-кітаби стихияны қарсы қояды. Соңдықтан бұл жағдайлар қарапайым тіл сияқты, нақты анықталған мәртебе және осындағы құбылыстың қазіргі орыс тіл білімі құрылымындағы орны талапты түсінікті қажеттілік болып саналады» [1, 3].

«Осылай байланысты кез келген лингвист өзінің байқауындағы зерттелетін барлық терминдерді ескеру керек», – дей келе Бедусенко Г. А. ойын былай жалғастырады: «Следует отметить, все эти термины имеют иноязычное происхождение: жargon и аrgo – из французского, сленг – из английского. Напомним, что в отечественной языковедческой традиции используется термин более общего, родового значения, снимающий на каком-то этапе эту путаницу: «социальный диалект», – деп бұл терминдер басқа тілден енген, яғни жаргон және арго француз тілінен, сленг ағылшын тілінен десе, ал отандық тіл білімінде бұл терминдер бәріне жалпы «әлеуметтік диалект» болған деп сөзін аяқтайды [2, 73].

Кейбір ғалымдар жастар тілін, жастардың қарапайым тілі деп атау керектігін ұсынады, яғни рамкадағы жасы шектеулі, тіл тұтынушыларының нормаланбаған тілі екендігін түсіндіреді. Қарапайым тілді тұтынушылар – жас адамдар, қандай да болса білімі бар немесе тіпті білімі жоқ, окушылар, жұмыс істейтін немесе жұмыс істемейтін, жастары 22-ден 40-ка дейінгі зиялыштар. Тұтынушылардың әр текті құрамы сөйлеудің әртүрлілігінің маңыздылығына ықпал етеді. Қазіргі жастардың қарапайым тілінің пайда болуына әлеуметтік жекелеген адамдар себеп болады.

Жалпы бейресми жастар тобынын өз жаргондары бар. Қызығушылыққа төуелділіктен жас адамдардың бірлескен катарларын бөлуге болады: бұзакылық жасаушы жастар топтары: «хиппи», «панки», «брейкерлер», «люберлер», «металистер», «волнисты», «мажор», «чистильщик». Олар

Әртүрлі жағдайларда ерекше сыртқы атрибуттармен, символдармен, ұрандармен сипатталады, белгілі бір дәрежеде оларды адасқан элементтермен жақындастырудар десе, ал кейбіреулерінде сыртқы атрибуттары болады. Енді біреулерінде өзіне тән киімдері, жүрістері, татуировкалары, ұрандары болады. «Бейресмиліктерге» арналған сипаттама және өздерінің қарым-қатынас жасау тәсілдері де бар.

Бейресмилік бірлестіктің жаргоны – бұл жалпы қабылданған нормаға қарсы өзіндік наразылық білдіру. Бұл көзқарас оларды адасқан элементтер көзқарасымен жақындастырады.

Әсіресе арготизмдердің ерекше мөлшерін бұзакы жастардың жаргоны құрайды. Зерттеушілердің пікірінше, бұларға кәсіби қылмыстар күшті өсер етеді. Бұл топтар кәсіби тонаушылар тобы секілді үлгімен құрылған. Олар қылмыстық әрекеттер, қорқытып алушылықпен айналысады.

Осындаған жастардың жаргонында арготизмдердің саны бірнеше пайызды құрайды. Негізінен бұл сөз жалпы қылмыстық және түрмелік аргодан, әрі мамандандырылған арготизмдерден алынған.

Бұзакы жастардың жаргонындағы арготизмдердің санын тұрақсыз арголарымен салыстыруға болады. Бірақ сапасы жағынан бұлар ажыратылады: себебі панаңыздар көптеген сөздерді мамандандырылған аргодан алып қолданды, ал қалтаға түскіш ұрылар, айла жасап ойнаушылар (карта ойынында), тонаушылар, пәтер ұрыларының мамандандырылған арготизмі бұзакы жастардың жаргонында да АЙТАРЛЫҚТАЙ қолданыс тауып отырады.

Қылмыстық әлемге бір табан жақыны басқа бейресми жастар бірлестігі – хиппи: мұнда өмір салты өте құбылмалы, занға және тәртіпке қатысты қатаинастары жағымсыз, әрі есірткіге деген құмарлық шекіз.

Зерттеушілердің пікірінше, «хиппи» КСРО кезінде 60-жылдардың соны мен 70-жылдардың басында байқалған, ол кезде көптеген сөздер «есірткі» үғымымен байланысты болса, ал аргода әлдеқашан белгілі болған. Бір жағынан, сөздер арасында «өзара айырбас» болса, екінші жағынан, хиппи жаргоннан аргода әлдеқайда көп сөз етеді. Мысалы, 90-жылдардан кейін хиппи жаргонында мынадай лексемалар белсенді қолданған: *марофета, нюхта, кокаин, катюха, кодеин*. Алғашқы екі сөз аргода XX ғасырдың басында кірсе, калған екеуі 60-жылдардың басында хиппи бейресми бірлестігінің пайда болуынан бұрын қолданыс

тапты. Нақты айтқанда, есірткіге қатысты сөздер аргода пайда болды (бұлар хиппи жаргонында да қолданылады). Бұл жөнінде М. Г. Грачев былай дейді: «Хотя можно предположить, что некоторые обозначение возникли и в среде хиппи. Вероятно, это жаргонизмы, образованные от сложных медицинских терминов: *транк* «транквилизатор», *краб* «сиднокарб», *фен* «фенамин»» [3, 84].

Басқа тақырыптық бағыттағы арготикалық сөздер хиппи ортасында көп қолданыла бермейді. Әлбетте, ол сөздердің барлығы да жалпы қылмыстық арголар болып табылады. Хиппи тілі арготизмдердің өсіресе XX ғасырдың басында белсенді түрде қолданды. Мысалы: *винтить* – *тұтқындау*, *қамауга алу*, *винт, винтилово* – *тыйым салу үрдісі*, *тұтқынга алу* деген мағыналарды білдірді.

Қылмыстық әлемге жақын жүретін бейресми жастар тобының бірі – «панки». Бұл топ 70-жылдардың сонында пайда болған. Кейбір зерттеушілердің айтудына қарағанда, панки тобының өзіндік жаргондары жок, олар жалпы жастар жаргондарын қолданады, оған көп әртүрлі арнайы пактік қоспалар қосады (мынадай сөздер *хвостануть* – өлу; *жаба* – *сүйікті қызы*). Бұл *хвостануть*, *жаба* сөздері панки жаргонына аргодан келген (арго *жаба* – *жасауыз әйел*; казіргі аргода – *жезөкше*; *хвостануть* – *лақтырып тастау*, *хвост* казіргі аргода жаргондағы мағынада қолданады).

«Панки» өзінің идеологиясы бойынша құқық бұзушыларға жақынырақ, әрі олар жалпы қылмыстық және түрме арголарымен байланысты. Панки сөйлеу тіліндегі арготизмдер «төбелес», «өлім», «ішкілік», «женіл жүрісті әйелдер» сияқты үғымдармен байланысты. Мысалы: *заявить, заделать, урыть* – *«өлтіру», молотить, рихтовать, товарить* – *«біреуді ұру»*. «Панки» басқа сөздерді қоспағанда, яғни «есірткі» үғымымен байланысты мамандандырылған арголарды қолданбайды.

Қай уақытта болса да үлкен қаланың өзіне лайық байлығы мен өмірдің әр саласындағы түрлілігі болады. Әртүрлі жолдағы адам қызметіндегі бұқарашылдық пен қауырттық күресі қаланың екінші қасиеті. Бұндай қалаларда бірнеше тіл болады, яғни, калаға деген тілдің түрлі өсері тілде екі жақты болып келеді. Біріншіден бұл әр тілде сөйлейтін ұжыммен кездесу ғана емес, сонымен бірге әрбір топтың әр алуан тілдік дағдысы болып табылады.

Қала тұрғындарының айтартлықтай тұрақсыздығына байланысты, қаланың арнайы тілін зерттеу

қын болады. Егер ауылда тілге қатысты қатып қалған және ғасырлық дәстүрге тап болатын болсақ, ал қалада үнемі өртүрлі ұлт өкілдерінің қосылуынан тілдік көрінісі кез келген уақытта ауысып отыратынын байқаймыз.

Сонғы уақытта әлеуметтік құрам өкілдерінде өзгерістерді байқамасқа болмайды, олардың тіл құралдарының өзгеруі, қазіргі қаладағы қунделікті – ауызекі тілінің қарапайым тіл қабатын құрауда. Тұрғындардың тұраксыздығы, оның миграциясы, бүтінгі уақытта, бір жағынан, ауызша тілдегі кәсібілікке, жаргондар, арголардың тарауына мүмкіндік берсе, ал екінші жағынан, әдеби ауызекі тіл нығайып келеді.

Қарапайым тіл әдеби тілге ғана емес, сонымен бірге ауызекі сөйлеу тіліне, яғни, әдеби тілде сөйлейтін адамдардың еркін қарым-қатынасына да қарсы тұрады. Ауызекі сөйлеу тілін анықтауда мынадай сипаттамаларды дайынсыздық, қарым-қатынаста бейресмилікті орнатудағы әдеби тілді тұтынушылардың еркін тілі байқауға болады. Сондай-ақ, қарапайым тіл әдеби тілді менгермендердің еркін тілі десе де болады. Қарапайым тіл ауызекі тіліне де жаргондар арқылы кіруі мүмкін. Жалпы осы екі үғымның айырмашылығы олардың тұтынушыларының құрамында болып табылады.

Әрбір қала өзінің тілі арқылы басқа қалалардан ерекшеленіп отырады. Өйткені әр қалаға әр елдің түкпір-түкпірінен ұлт өкілдерінің келушілер, кетушілері болады. Бірақ та олардың тілі басқа тіл болса да, олардың екінші отаны сол кала болғандықтан бәрімізді біріктіріп тұрады.

Осыдан кейібір қорытындыларды шығарып көретін болсақ. Өз уақытысында С. А. Копор-

ский жасөспірімдер кейде арготизмді әдеби тіл лексикасында бейнелілікті көрмегендіктен, оны қолдану қажеттігін сезінбегендіктен қолданбайды деген болатын [4, 91].

Сонымен бұндай топтардың тілдерінен сақтану үшін, тіл және әдебиет пәннің оқытушысы оқушының санаына әдеби тілді менгеру тек мәдениетті адам ғана етіп қоймай, болашакта кәсіпкой ретінде ғылымның кез келген саласы бойынша тәжірибелік пайдасын да тигізеді деген ойды жеткізу керек. «Педагог оқушыға «жаргон, ұятсыз және балағат сөздер негізінде әлсіздік жатқанын» әрі сол сөздерді айтатын адамдар «олардың өмір құбылысын жарапаттауға деген өзінің жек көрушілігін көрсетіп отырады... олар өздерін әлсіз сезінеді, оларға қарсы тұруға корғансыз болады», – деген Д. С. Лихачевтің сөзімен қорытындылауға болады [5, 112].

ӘДЕБИЕТ

1. Помыkalova T.E., Шишикина Т.Я., Шкатова Л.А. Наблюдения над речью жителей г. Челябинска (к проблеме «язык города») // Городское просторечие. Проблемы изучения. М.: Наука, 1984. 177 с.

2. Бедусенко Г.А. Молодежный жаргон как отражение современной субкультуры // Казахская цивилизация. 2004. №2. С. 72-76.

3. Грачев М.А. Арготизмы в молодежном жаргоне // Русский язык в школе. М., 1996. №1. 76-85 с.

4. Копорский С.А. О культуре языка и речи молодежи // Русский речь. М., 1991. №1. 90-97 с.

5. Лихачев Д.С. Письма о добром и прекрасном. М.: Знание, 1989. 226 с.

Резюме

Рассматривается неофициальный язык молодежной группы в обществе.